

*Girėnas POVILIONIS**, *Rima POVILIONIENĖ***

Dveji Vilniaus pranciškonų bažnyčios barokiniai vargonai: autentiškumo ir autorystės aspektai

*Two Pipe Organs from Vilnius Franciscan Church
in the Context of Authenticity and Authorship*

*Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius, Lietuva

El. paštas girėnas@vargonai.com

**Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius, Lietuva

El. paštas rima.povilioniene@gmail.com

Anotacija

Straipsnyje, remiantis archyviniais XVIII–XIX a. šaltiniais ir natūros tyrimais, aptariami Vilniaus pranciškonų bažnyčioje stovėję dveji barokiniai vargonai, kurie uždarius bažnyčią ir vienuolyną 1864 m. buvo išskeldinti ir šiuo metu stovi Vilniaus universiteto auloje bei Daugų bažnyčioje. Ilgainiui vargonuose sumontuoti nauji instrumentai, tačiau iki mūsų dienų jie išliko nepakitusiais, autentiškais barokiniais prospektais. Architektūrinė šių vargonų prospekto kompozicija yra gana unikali tarp Lietuvoje išlikusių barokinių vargonų. Šiuo metu Vilniaus universiteto auloje stovintys buvę pranciškonų bažnyčios mažieji vargonai atstovauja tribokštės kompozicijos tipui su puslankiu išrietais ir pusiau padalytais sudvejintais tarpiniais laukeliais, kuris buvo būdingas XVIII a. Vokietijos, Gdansko ir Karaliaučiaus meistrų darbų architektūriniais sprendimams. Buvę didieji šios bažnyčios vargonai, šiuo metu stovintys Daugų bažnyčioje, pasižymi unikalia forma, kuri įkūnija tribokštės ir dvibokštės kompozicijos samplaiką, o jos analogų neaptikta nei Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, nei aplinkinėse šalyse. Šių vargonų autorystė nėra nustatyta. Straipsnyje analizuojamas vargonų priskyrimo Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklai klausimas, pasitelkiant šios mokyklos meistrų darbų analogus bei Vilniaus dailės akademijos Senų ir retų spaudinių skyriuje saugomą XVIII a. antros pusės vargonų eskizą.

Reikšminiai žodžiai: barokiniai vargonai, Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokykla, Vilniaus pranciškonų bažnyčia, Daugai, Vilniaus universiteto aula, XVIII a. antros pusės vargonų eskizai.

Abstract

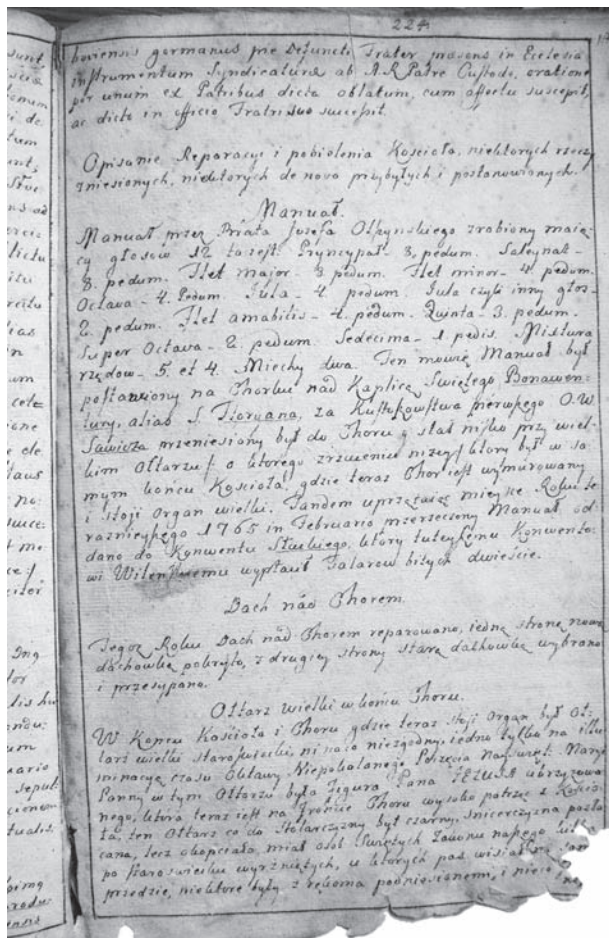
The article refers to the archival sources dating from the 18th–19th centuries and analyses the extant parts of two baroque organs built for Vilnius Franciscan Church. In 1864, after The January Uprising, both organs were removed. The grand organ was transferred to the church in Daugai small city; the small organ was settled in the Aula of Vilnius University. Over the time the new instruments were installed inside the organs and the most part of old pipes were taken out. However both organs survived in authentic baroque facades. The architectural composition of the facades occupies a unique position in the context of extant baroque organs in Lithuania. The small organ (in the Aula of Vilnius University) represent the three-tower structure with double, partly split and semi-circle squares between the towers. This type was characteristic for the organs built by some German, Königsberg and Gdańsk organ masters in the 18th century. The former grand organ at the Franciscan Church (now in Daugai small city) is distinguished by a unique shape of the facade. It represents the combination of two- and three-tower compositions; no architectural analogues were found in the territories of the Grand Duchy of Lithuania and the neighboring countries. The authorship of both organs is unknown. The article discusses the attribution of organs to the Vilnius Late Baroque Organ Building School. The analysis is based on the analogous contemporary organs built by the masters of the school and the design sketch of organ facade of the second half of the 18th century that is kept at the department of the Old and Rare Publications at the library of the Vilnius Art Academy.

Keywords: Baroque pipe organs, Vilnius Late Baroque Organ Building School, Vilnius Franciscans' church, Daugai, Vilnius University Aula, organ facade sketches of the 2nd half of the 18th c.

XVIII a. antroje pusėje Lietuvos teritorijoje matyti vargonų statybos meno suklestėjimas, kuris truko iki XIX a. pradžios. Suintensyvėjusi vargonų statyba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) teritorijoje daugiausia priklausė nuo XVIII a. viduryje pagausėjusių bažnyčių statybų ir rekonstrukcijų. Vargonų statybos meno tendencijas diktavę svetimkilmiai profesionalūs vargonų meistrai vis dažniau ėmė apsistoti LDK kultūriniam ir politiniam centre Vilniuje. Dalis meistrų, turėdami nuolatinių užsakymų, Vilniuje apsigyveno, čia sukūrė

šeimas ir įsteigė dirbtuves, gavo šio miesto piliečio statusą. XVIII a. antroje pusėje Vilniuje susiformavo vargonų meistrų branduolys – Gerhardtas Arendtas Zelle bei jo sūnūs Paulas ir Michaelis, Joachimasis Friedrichas Scheelis su sūnumi Johannu Friedrichu, Nicolausas Jantzonas ir jo sūnūs Friedrichas Samuelis, Ludwikas Jozefas Klimowiczius ir kiti, kurių vargonams būdingas stilistinis bendrumas, panašūs konstrukciniai, muzikinės dalies sprendiniai, o jų vargonų statybos meno tendencijas vėliau perėmė mokiniai ir vietos vargondirbiai.

Iš svetur atvykusių meistrų žinios, jų darbo braižas, pritaikyti prie vietos tradicijų, mūsų krašte buvo išplėtoti bei pratęsti vietos profesionalų ir išaugo į savarankišką originalią Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklą. Jai priskiriamų vargonų palikimą sudaro ir dideli, Vakarų Europos vargonų paveldo kontekste vertingi instrumentai, ir nedideli 7–12 balsų barokiniai pozityvai. Vilniaus mokyklos formavimasis ir įsitvirtinimas apėmė šimtmetį nuo apytiksliai 1740-ųjų iki 1850-ųjų. Šis laikas nurodo pirmųjų ir paskutinių Vilniaus mokyklai priskiriamų vargonų sukūrimo datas. Seniausiu žinomu pavyzdžiu galima būtų laikyti neišlikusį 1737–1739 m. Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Bonaventūro¹ koplyčioje meistro Józefo Olszynskio pastatytą pozityvą – tai daroma remiantis archyvinėje Vilniaus bernardinų vienuolyno kronikoje aprašyta dispozicija, kuri turi Vilniaus mokyklos instrumentams būdingų bruožų² (1 pvz.); vėliausiu pavyzdžiu laikytini du gana panšūs baroko instrumento ir klasicistinio stiliaus prospekto deriniai – nežinomų meistrų vargonai Alizavoje (1856?) ir Antašavoje (1862?) (žr. 2 pvz.)³.

1 pvz. Fragmentas iš Vilniaus bernardinų vienuolyno archyvo, kuriame detalizuojama ankstyviausiam Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos pavyzdžiui atstovaujanti neišlikusio Józefo Olszynskio pozityvo dispozicija Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Bonaventūro koplyčioje, kronikos (*Chronologia erectionis*: 224)

2 pvz. Vėlyviausi Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos pavyzdžiai – nežinomo (-ų) meistro (-ų) vargonai su barokiniu instrumentu ir klasicistinio stiliaus prospektu Alizavos (1856?) ir Antašavos (1862?) bažnyčiose

Barokiniai Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonai

Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklai gali būti priskiriami Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (pranciškonų) bažnyčioje⁴ XVIII–XIX a. stovėję dujeji barokiniai vargonai. Šiuo metu pranciškonų bažnyčios choras⁵, stilistiniu požiūriu gana tipiškas vilnietiškojo baroko pavyzdys, yra tuščias. Tačiau dar iki uždarant bažnyčią ir vienuolyną 1864 m.⁶ koplyčioje ir pagrindiniame vargonų chore stovėjo net dujeji – mažieji ir didieji vargonai. Šie instrumentai 1864 m. perkelti į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčią (vėliau, XX a. antroje pusėje, – į Vilniaus universiteto aulą) ir Daugų bažnyčią, kur stovi iki šiol, išsaugoję autentišką barokinį prospektą, tačiau su viduje įmontuotais naujais instrumentais, Dauguose išliko dalis autentiškų medinių ir metalinių vamzdžių.

Apie šiuos Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonus esama žinių iš XVIII–XIX a. archyvinių šaltinių: XVIII a. pabaigoje vargonai buvo paminėti, kai bažnyčioje vyko esminiai pertvarkymo darbai – 1791 m. bažnyčia pradėta remontuoti, išgriautos ir pastatytos naujos sienos, paukštinta centrinė nava, pakeisti

altoriai, skliautai, darbai baigti 1794 m. Kaip tik tada, 1791 m., meistras Janas Pawłowski remontavo Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonus, už tai 1791 m. gruodžio 20 d. jam sumokėti 36 auksinai (Paknys 2001: 57)⁷. Kuriuos iš tuo metu bažnyčioje stovinčių barokinių vargonų taisė Pawłowski, nėra aišku.

Kitos archyvinės žinios, siejamos su pranciškonų bažnyčios vargonais, nurodo, kad 1818, 1835, 1843–1844, 1848, 1851 ir 1854 m. buvo skirta lėšų jiems remontuoti⁸. Vilniaus pranciškonų bažnyčios vizitacijoje 1844 m. užfiksuota, kad bažnyčioje stovi vieni 12 balsų vargonai virš moterų galerijos (tikriausiai galiniame bažnyčios chore buvę didieji vargonai, dabar esantys Daugų bažnyčioje) ir 10 balsų instrumentas presbiterijos chore (dabar esantis Vilniaus universiteto auroje).

Kada šie barokiniai vargonai pastatyti pranciškonų bažnyčioje, tiksliai nėra žinoma. Tačiau iš išlikusių autentiškų jų prospektų ir analogų sprendžiama tai buvus XVIII a. antroje pusėje ar pabaigoje.

Vargonai Vilniaus universiteto auroje

Istoriko Vlodo Drėmos teigimu, mažieji Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonai 1834 m. perkelti į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios Marijos paguodos koplyčią; čia instrumentas stovėjo daugiau kaip šimtą metų iki 1975 m., kai nutarta į senąjį prospektą įmontuoti naują instrumentą ir vargonus pastatyti Vilniaus universiteto auroje (Drėma 1997: 208⁹). Vis dėlto pirmoji perkėlimo data, 1834 m., yra abejotina, nes bažnyčia uždaryta vėliau, 1864 m., ir kaip tik tada šios bažnyčios altoriai, paveikslai ir kita dalis bažnyčios reikmenų perkelta į Šv. Jonų bažnyčią.

Šiuo metu Vilniaus universiteto auroje stovinčių vargonų pastatymo data apytiksliai nurodoma XVIII a. pabaiga.

Originalus instrumentas buvo vieno manualo ir 10 registų, be pedalų (tai minima Vilniaus pranciškonų bažnyčios vizitacijoje 1844 m., be to, registų skaičių liudija kairėje vargonų pusėje išlikusios dešimt autentiškų registų rankenų skylių). XIX a. ir 1975–1979 m. vargonai remontuoti ir perstatyti. Manoma, kad XIX a. pabaigoje vargonų viduje sumontuotas naujas (veikiausiai romantinio stiliaus meistro Juozapo Radvičiaus) instrumentas, kuris sovietmečiu buvo išplėstas (Gučas 2009: 506). 1975–1979 m. Respublikinio kultūros paminklų restauravimo tresto vargonų dirbtuvės už autentiško barokinio fasado sumontavo naują instrumentą su pedalais (op. 2). Rekonstruota pirmojo manualo dispozicija su mechanine traktūra, papildomai sumontuoti pedalai su vienu registru, įrengta manualo ir pedalų sankaba (žr. 1 lentelę, 3 pvz.). Naujai pagaminta griežykla sumontuota kairėje vargonų pusėje (jos vieta išlaikyta autentiška). Dumplės, plaukiojančios, neoriginalios, sumontuotos gretimose patalpoje. Autentiško

Manualas C–f^{'''}

Principal 4'
Flaut principal 8'
Flaut major 8'
Quinta 3'
Flauto minor 4'
Super Octava 2'
Walflet 2'
Tertia 1 1/3'
Sedecima 1'
Mixture IV ch.

Pedalai C–c'

Subbass 16'

Man. / Ped.

1 lentelė. Vilniaus universiteto aulos vargonų dispozicija po 1979 m.

3 pvz. Vargonų bendras vaizdas, prospekto fragmentas ir griežykla Vilniaus universiteto auroje

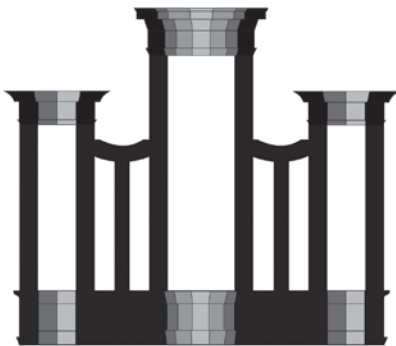
barokinio vargonų prospekto matmenys – 470 x 313 x 138, jame sustatyti registro *Principal* metaliniai vamzdžiai. 1971 m. vargonų barokinis prospektas įtrauktas į šalies Kultūros paminklų sąrašą (dab. Kultūros vertybių registrą).

Nors ne kartą perkelti ir perstatyti, Vilniaus universiteto aulos vargonai išsaugojo autentišką barokinį prospektą. Jo atvaizdai artimi dar dveji Lietuvoje išlikę vargonai Pavandenės¹⁰ (1802) ir Skarulių (XIX a. pr.) bažnyčiose. Visi trys vargonų prospektai priskiriami tribokštės kompozicijos tipui su dominuojančiu centriniu bokštu ir sudvejintais tarpiniais laukeliais (žr. Povilionis 2013: 111, 124–125, 310–311), kuris gana artimas to meto Vokietijos, Gdansko ar Karaliaučiaus meistrų darbų architektūriniais sprendimams. Vilniaus universiteto aulos vargonų laukeliai išriesti puslankiu ir padalyti pusiau (sudvejinti; žr. 4 ir 5 pvz.).

Kas pastatė mažuosius vargonus Vilniaus pranciškonų bažnyčiai, nėra žinoma, tačiau vargonai, be abejonės, turėtų būti priskirti Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos meistrų palikimui. Tai patvirtina šių vargonų prospekto akivaizdus panašumas į XVIII a. antros pusės eskizą (žr. 5 pvz.). Unikalus dviejų šimtmečių senumo piešinys šiuo metu saugomas Vilniaus dailės akademijos bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriuje, dailės kūrinius, pavyzdžiui, altorius, vaizduojančių eskizų, spausdintų graviūrų albume

„Ružne rysunki“. Jame yra keletas Lietuvos vargonų istorijai reikšmingų neįkainojamos vertės lapų su dešimčia autentiškų XVIII a. antros pusės vargonų eskizų ir dviem vargonų graviūromis, išskirtomis iš prancūziško ar vokiško leidinio¹¹. Į Vilniaus universiteto aulos vargonų prospektą panašus eskizas numeruojamas 23-iu skaičiumi. Manytina, kad šį ir kitus keturis eskizus (Nr. 7, 13, 16 ir 25) nupiešė arba dalyvavo juos piešiant vienas ir tas pats asmuo, nes juos vienija panašus braižas, skiriasi tik geometrinių linijų perteikimas¹².

Lenkų menotyrininko Marcino Zglińskio teigimu, pagal šį XVIII a. antros pusės eskizą Nr. 23 pastatyti ne tik mažieji pranciškonų bažnyčios (Vilniaus universiteto aulos) vargonai, bet ir Palenkės Bielsko (dab. Bielsk Podlaski, Lenkija) Šv. Mergelės Marijos ir Šv. Mykolo bazilikos vargonai (Zgliński 2012: 322, 334). Tačiau žinoma, kad Palenkės Bielsko bazilikos vargonai su rokokiniu prospektu buvo pastatyti XX a. pradžioje – 1902 m., jų meistras – vilnietis Piotras Wojciechowiczius¹³. Todėl daroma prielaida, kad Wojciechowiczius apie eskizą nieko nežinojo, bet gyvendamas Vilniuje neabejotinai buvo matęs vargonus, kurie iki 1975 m. stovėjo Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios Marijos paguodos koplyčioje, ir tiesiog pagamino šių vargonų prospekto kopiją. Taip teigti leidžia identiškos šių vargonų prospektų proporcijos, drožybos detalių ornamentika ir jos skirtumai lyginant su eskizo puošyba (žr. 5 pvz.).

4 pvz. Tribokštės prospekto kompozicijos schema ir vargonų prospektai Pavandenėje ir Skaruliuose

5 pvz. Eskizas Nr. 23 iš XVIII a. antros pusės albumo „Ružne rysunki“ (Vilniaus dailės akademijos bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyrius, inv. Nr. 3344), vargonų prospektai Vilniaus universiteto auļoje (XVIII a. pab.) ir Palenkės Bielsko bažnyčioje (XX a. pr.)

Vargonai Daugų Dievo Apvaizdos bažnyčioje

Remiantis Daugų bažnyčios archyve išlikusiais 1867 ir 1907 m. bažnyčios inventoriaus surašymo dokumentais, didieji Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonai į Daugus perkelti 1863–1867 m.¹⁴ Jų meistras nežinomas, tačiau pastatymo data apytiksliai laikytina tarp 1760–1770 m. Šiandien šie vargonai laikomi vienu seniausių istorinių vargonų Alytaus regione. Fragmentiškai išlikęs įvairių registrų autentiškas barokinis vamzdynas ir autentiški prospektiniai vamzdžiai suteikia galimybę atkurti pirminį barokinio instrumento vaizdą.

Iki mūsų dienų vargonai išliko autentišku prospektu, o viduje sumontuotas naujas vamzdynas / instrumentas. Autentiška vargonų dispozicija nėra žinoma, tačiau, remiantis 1844 m. Vilniaus pranciškonų bažnyčios vizitacija, manoma, kad originalų instrumentą sudarė vienas manualas, 12 registrų, be pedalų. O vėliau įvairiuose archyvuose šaltiniuose susiduriama su skirtingu registrų skaičiumi:

- tikėtina, kad laikotarpiu po 1844 m. vizitacijos iki 1861 m. didieji Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonai buvo padidinti, nes 1861 m. lenkų kunigas Janas Galiczius, rašydamas apie šiuos vargonus, nurodė juos turint du manualus (Galicz 1861: 132)¹⁵;

- perkėlus vargonus į Daugų bažnyčią, 1867 m. inventoriuje pateikta tikslesnė informacija: „Vargonai, turintys 19 skirtingų balsų, su dviem eilėmis klaviatūrų ir kitais būtiniais priklausiniais“¹⁶;
- apie tai, kad Dauguose stovintys vargonai 1872 m. buvo remontuojami, rašoma 1888 m. Daugų bažnyčios vizitacijoje: „Chore yra vargonai iš Vilniaus pranciškonų bažnyčios, seni, turi 19 skirtingų balsų, su dviem eilėmis klaviatūrų ir kitais būtiniais jiems priklausiniais ir magazininėmis dumplėmis, pridarytomis 1872 m.“¹⁷;
- po 1888 m. už barokinio prospekto veikiausiai pastatytas naujas instrumentas, kaip liudija Daugų bažnyčios 1895 m. vizitacija: „...Chore vargonai nauji 12 balsų su kopeliu, kainavę 1 500 sidabro rublių, išskyrus seną skulptūrą, puikaus darbo, pastatyti nuosavomis vietinio kun. L. Vaškevičiaus lėšomis 1889 m.“¹⁸

Paskutiniai svarbūs pakeitimai atlikti 1931 m., kai instrumentą iš pagrindų perstatė Vilniaus meistro Wacławo Biernackio (Wacłowo Bernackio) vargonų firma (tai liudija firminė emblema griežtykloje su meistro pavarde). Remontuojant pakeista didžioji dalis vamzdyno, oro skirstymo dėžės, griežtykla ir kt.¹⁹ Instrumentą sudaro 2 manualai (9 ir 6 registrai) ir pedalai (3 registrai) (žr. 2 lentelę). Apie 1931 m. remontą rašoma Daugų bažnyčios 1932 m. inventoriuje: „Vargonai 1931 m. smarkiai remontuoti: išvalyta, suderinta ir įstatyta metalinės flegmatos. Jie turi 18 balsų. Vargonų frontas senas, gražios architektūros, atgabentas drauge su 6 klausyklomis iš Vilniaus Tėvų Pranciškonų bažnyčios.“²⁰

Iki mūsų dienų vargonų centrinėje dalyje griežtyklos vidinėje pusėje fragmentiškai išliko autentiškos siauros 28 registrų traukių angos. Šis skaičius neatitinka nė vieno archyvuose šaltiniuose nurodomo skaičiaus. Gali būti, kad dalis instrumento registrų išdalyta į bosą ir diskantą ir jiems įjungti buvo naudojamos atskiros traukės; sprendžiant iš analogų (Tytuvėnų, Troškūnų, Kurtuvėnų bažnyčių vargonų), šios registrų įjungimo traukės buvo metalinės, o galai – rakto formos.

Autentiška griežtykla buvo vargonų prospektu centre. Šiuo metu griežtykla iškelta priešais vargonus (žr. 8 pvz.), sumontuotos dumplės lygiagretinės, neoriginalios, tačiau dalis vamzdžių išlikę autentiški. Barokinio vargonų prospektu matmenys – 685 x 430 x 206. Prospektas įtrauktas į šalies Kultūros vertybių registrą.

Daugų bažnyčios vargonų prospektas papuoštas rafinuotais drožiniais – tai vienas vėliausių rokokinės vargonų ornamentikos pavyzdžių Lietuvoje. Jis atstovauja tipinei XVIII a. antros pusės prospektų drožybai, kuri aptinkama ir kituose panašiu metu sukurtuose bei iki mūsų dienų išlikusiuose vargonuose Lietuvoje. Pavyzdžiui, Daugų vargonų sparnus modeliuoja į volius susuktos regentinės juostos, apipintos stilizuotais augalinių motyvų ornamentais. Šių sparnų ir sparnelių ryškios pailgos C ir S formos riestės panašios į regtinius juostinius ornamentus

Vilniaus Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo dominikonų (1763–1765) bei Vilniaus Šv. Jurgio (~1760–1770) bažnyčių vargonų prospektuose (6 pvz.). Virš didžiųjų šoninių sparnų ant bokštelių įkomponuotos vazos yra vėlyvojo baroko-rokoko stiliaus, jų analogų galima matyti Vilniaus meistrams priskiriamuose vargonuose Tverų (~1800) ar Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčiose (7 pvz.). Daugų vargonų piliastrus puošia katilėlių žiedų ir rokailių girliandos, o centrinės dalies viršų vainikuoja kartušas, kurio viduryje – iliuzinio (neveikiančio) laikrodžio rodyklės. Lietuvoje tai vieninteliai vargonai su prospektu įkomponuotu laikrodžiu, nors Vakarų Europoje tokių kompozicijų aptinkama gana dažnai. Taip pat šių vargonų prospektu centrą puošia arfa griežiančio karaliaus Dovydo skulptūra, randama ir keliuose kituose didžiuosiuose Vilniaus meistrų vargonuose, pavyzdžiui, Tytuvėnuose, Kurtuvėnuose, Troškūnuose, Linkuvoje, Vilniaus arkikatedroje, Vilniaus bernardinų ar Šv. Kotrynos bažnyčiose (8 pvz.).

Architektūriniu požiūriu barokinis vargonų prospektas pasižymi unikalia kompozicija. Ji įkūnija tribokštės ir dvi-bokštės kompozicijos samplaiką, prospektu ašis yra centrinis poligonalinis bokštas, kurį juosia aukštesni lenkti bokštai, prie jų šonuose šliejasi trikampiai bokšteliai. Mišri prospektu kompozicija iš dalies panaši į Vestfalijos vargonų prospektus, tik skiriasi žemesne centrine dalimi ir aukštesniais ją šonuose įreminančiais elementais²³. Kompoziciniu požiūriu Daugų vargonų prospektas panašumų turi su 1734–1737 m. meistro Christiano Klausingo pastatytais vargonais Ochtersumo evangelikų liuteronų bažnyčioje Rytų Fryzijoje (Vokietija)²⁴ (9 pvz.). Daugų vargonų išvaizda, kaip ir į piramidės formą panašūs Vilniaus Šv. Kotrynos (1761) ar Vilniaus Šv. Teresės (~1763–1765) bažnyčių vargonų prospektai, neturi analogų nei LDK, nei aplinkinėse šalyse. Dėl vizualios šių trejų vargonų sąsajos tikėtina, kad meistras Joachimas Friedrichas Scheelis²⁵ ir Ludwikas Jozefas Klimowiczius²⁶, kurių autorystei priskiriami Šv. Kotrynos bažnyčios vargonai, galėjo sukurti ir dabar Dauguose stovinčius vargonus (10 pvz.).

I manualas C–f ²¹	II manualas C–f ²¹	Pedalai C–d ²
* Bourdon 16'	Fugara 8'	Subbass 16'
* Principal 8' ²¹	* Gegeckt 8'	Violonbass 16'
Gamba 8'	Aeolina 8'	Octavbass 8'
Holflet 4'	Vox Angelica 8'	
Dolce 8'	Amabilis 8'	
* Flet 4'	* Waldborn 4'	
* Octava 4' ²²		
* Mixtura		
Trompet 8'		

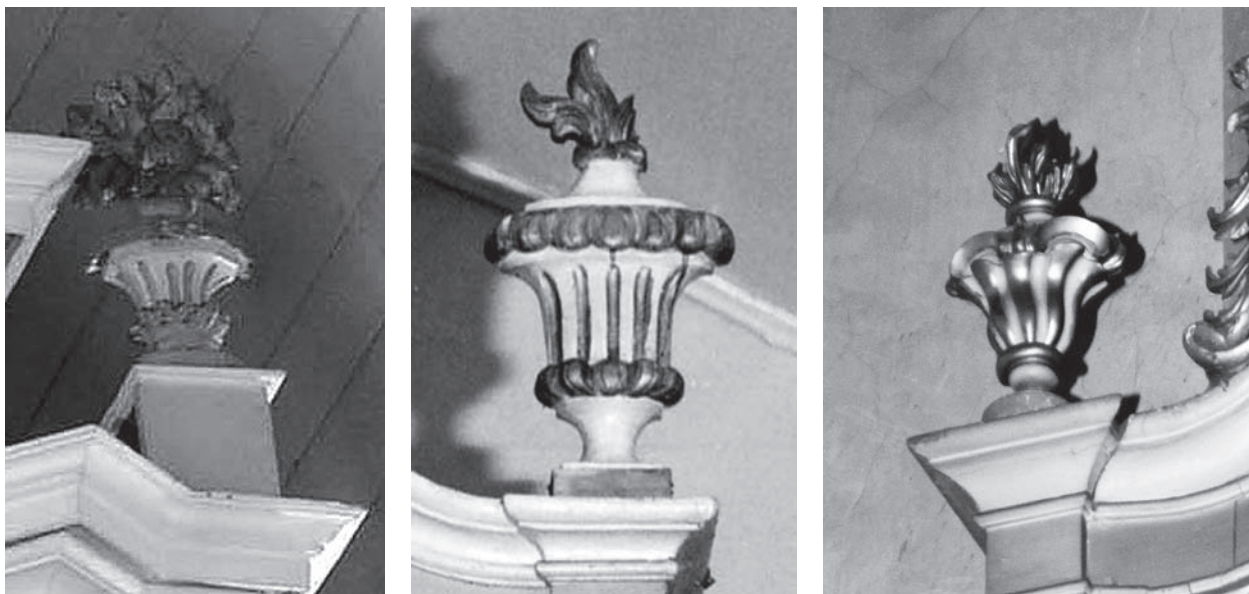
Pedal Kop MII; Pedal Kop MI; Oktav Kop; Manual Kop; Fortissimo; M. Forte; Piano; Crescendo; I man. žaliuzės

* Kursyvu parašyti registrai, kuriuose dauguma vamzdžių buvo panaudoti autentiški, t. y. barokiniai iš XVIII a. antros pusės.

2 lentelė. Daugų bažnyčios vargonų dispozicija po 1931 m.

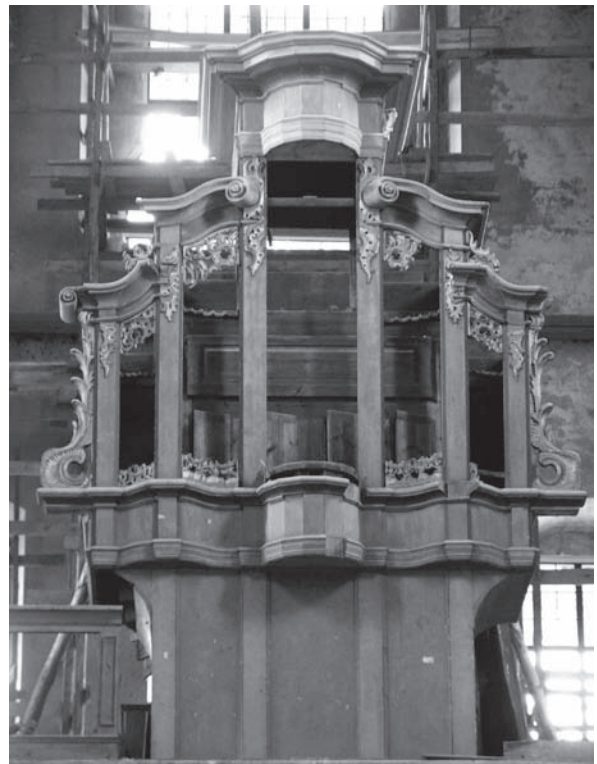
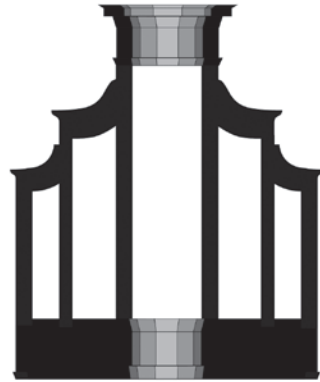
6 pvz. Vargonų prospektą puošiantys didieji sparnai Daugų, Vilniaus Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo dominikonų bei Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčiose

7 pvz. Dekoratyvinės vazos pavyzdžiai Daugų, Tverų ir Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčiose

8 pvz. Daugų bažnyčios vargonų puošybos elementai; dabartinė griežyklos vieta iškelta priešais vargonus

9 pvz. Originalūs vargonų prospekto kompozicijos pavyzdžiai: vargonų prospektas Daugų bažnyčioje (1760–1770) ir 1734–1737 m. Christiano Klausingo vargonai Ochtersumo evangelikų liuteronų bažnyčioje

Straipsnyje aptarti Vilniaus pranciškonų bažnyčios dujeji barokiniai vargonai nebuvo pirmieji šios šventovės instrumentai. Seniausios žinios, liudijančios bažnyčioje buvus vargonus, susijusios su čia 1468 m. griežusio vargonininko Piotro paminėjimu (Rowell 2006: 42, 52). Išsamią faktologinę informaciją apie pranciškonų bažnyčioje XVII a. antroje pusėje–XIX a. pirmoje pusėje vargonavusius asmenis pateikia šiame „Lietuvos muzikologijos“ numeryje publikuojamas Laimos Budzinauskienės ir Alicijos Dacevič straipsnis „Vilniaus pranciškonų ordino muzikinio gyvenimo atspindžių šaltiniai ir jų komentarai. Pajamų ir išlaidų registracijos knygos“.

10 pvz. Prospekto „piramidės“ kompozicijos schema, Joachimo Friedricho Scheelio ir Ludwiko Jozefo Klimowicziaus vargonai Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje (1761) ir šiems meistrams priskiriami vargonai Vilniaus Šv. Teresės bažnyčioje (~1763–1765, šio prospekto centrinė 5 dalių „piramidės“ kompozicija)

Pirmoji informacija apie pačius vargonus datuojama XVII a. antra puse – remiantis 1670–1679 m. pajamų ir išlaidų registracijos knyga²⁷, 1675 m. spalio 14 d. meistras Marcusas Wendtas su Vilniaus pranciškonais sudarė sutartį ir įsipareigojo už 4 000 auksinų bažnyčioje pastatyti vargonus²⁸. Tikėtina tai buvus rafinuotų baroko stiliaus vargonų.

XVIII a. antroje–XIX a. pirmoje pusėje, kaip šiame straipsnyje rašyta, pranciškonų bažnyčioje gaudė dveji barokiniai vargonai, atstovaujantys Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos palikimui. Juos 1864 m. iškėlus, šventovė beveik šimtmečiui liko be muzikos instrumento. XX a. tarpukariu, 1937 m., čia sumontuoti Stanislovo ir Stefano Krukovskių firmos iš Petrakavo (Piotrków Trybunalski, Lenkija) vargonai, bažnyčioje stovėję iki 1948 m. (Dacevič 2011)²⁹.

Šiandien Vilniaus pranciškonų bažnyčioje vargonų nėra, tačiau, remiantis išlikusiais barokiniais prospektais Dauguose ir Vilniaus universiteto auloje bei kitais to laikotarpio barokinių instrumentų analogais, galima rekonstruoti bažnyčios vargonų choro XVIII a. pabaigos–XIX a. vaizdą ir situaciją, kuria remiantis būtų sukurta naujų šiai šventovės erdvei pritaikytų vargonų koncepcija.

Nuorodos

- ¹ Vėliau ši koplyčia buvo vadinama Šv. Florijono, dabar – Trijų karalių koplyčia.
- ² 1765 m. pozityvas už 200 muštų talerių parduotas Slucko (Слукк, Baltarusija) bernardinų konventui (*Chronologia erectionis*: 224). Remiantis Vilniaus bernardinų vienuolyno kronika, Józefo Olszynskio 1737-ųjų pozityvas turėjo šią

- dispoziciją: Princypal 8 pedum; Salcynal 8 pedum; Flet major 8 pedum; Flet minor 4 pedum; Octawa 4 pedum; Julia 4 pedum; Julia czyli inny glos 2 pedum; Flet amabilis 4 pedum; Quinta 3 pedum; Super octawa 2 pedum; Sedecyma 1 pedis; Mixtura I V–V ch. (plačiau žr. Povilionis 2013: 25–26, 181).
- ³ Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokykla kaip savarankiškas ir profesionalus LDK teritorijoje susiformavęs ir paplitęs XVIII–XIX a. vargonų statybos reiškinyss išsamiai nagrinėjamas Povilionis 2013.
 - ⁴ Vilniaus pranciškonų bažnyčia yra vienas seniausių miesto architektūros objektų, stovinčių bene ankstyviausioje katalikiškoje sostinės vietoje, dabartinėje Trakų gatvėje. Pirmoji bažnyčia, iškilusi XIV a. Smėliuose (Smiltynėje, „Arena“) – taip tuo metu vadintoje Vilniaus senamiesčio dalyje, po kryžiuočių antpuolio ir gaisro amžiaus pabaigoje veikiausiai buvo suniokota, nes minima, kad 1421 m. baigta nauja bažnyčia. Pastaroji išgyveno gaisrus, karus, įvairius atstatymus ir perstatymus; šiandien pastato architektūroje susijungia skirtingų epochų stilistika – barokinis fasadas su gotikiniu portalu, raudonų degintų plytų bokštas ir pan.
 - ⁵ Bažnyčios choras – bažnyčios dalis prieš didįjį altorių, bažnyčios galerija (dažniausiai balkonas virš įėjimo) vargonams ir giedotojams.
 - ⁶ „Caro valdžia už aktyvų pranciškonų dalyvavimą sukilimuose vienuolyną ir bažnyčią uždarė, pastatus atėmė, turtingą, per du tūkstančius knygų ir rankraščių turėjusią vienuolyno biblioteką konfiskavo. Bažnyčioje buvo įrengtas archyvas, vienuolyne – įstaigos ir lombardas“ (Vaišvilaitė 2017: 160).
 - ⁷ Remiamasi 1789–1803 m. pajamų ir išlaidų registracijos knyga *Regestra Expensarum Conventus Vilnensis [...]* (VUB RS, f. 4, b. 2958, l. 42v).

Meistras Janas Pawłowski Vilniuje minimas 1787–1821 m. Apie šį vargondirbį žinoma ir daugiau informacijos: 1787 m. jis gavo Vilniaus miestiečio teises (Urbanavičius 2009: 497), 1794 m. Vilniuje prisiekė Rusijos imperatorei

11 pvz. Daugų bažnyčios barokinio vargonų prospekto hipotetinis atkūrimas Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonų chore

- (Brensztejn: l. 224), nuo 1795 m. dirbino vargonus LDK teritorijai priklausiusio Lydos miestelio (Λιδα, Baltarusija) bažnyčiai. Ši faktą patvirtina išlikusi Pawłowskio ir Lydos karmelitų vienuolyno prioro Luko Halužo 1795 m. gegužės 4 d. sutartis (VUB RS, f. 5–f. 22–31353/87, l. 1); pagal ją meistras išpareigojo pagaminti naujus vargonus Lydos karmelitų vienuolyno bažnyčiai už 1 500 auksinų. Taip pat minima, kad 1821 m. Pawłowski už 80 sidabro rublių suremontavo Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios vargonus (Drėma 2008: 541).
- ⁸ Apie vargonų remontus minima šiuose šaltiniuose: 1818 m. – LVIA, f. 694, a. 1, b. 144, l. 63v.; 1835 m. – VUB RS, f. 4, a. 2517/35853, l. 31; 1843–1844 m. – VUB RS, f. 4, a. A2513/35849; VUB RS, f. 4, a. 2512/35848; 1848 m. – VUB RS, f. 4, a. 2513/35849; VUB RS, f. 4, a. 2512/35848; 1851 m. – VUB RS, f. 4, a. 2504/35840, l. 154, 156v.; 1854 m. – VUB RS, f. 4, a. 2504/35840, l. 99v.
- ⁹ Vladas Drėma remiasi „Dziennik Wileński“, Wilno, 1834, lapkričio 9 ir 20 d.
- ¹⁰ Į Pavandenės bažnyčią šie vargonai pateko 1866 m. iš Užvenčio bažnyčios (Užvenčio bažnyčios 1866 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 896, l. 73; Pavandenės bažnyčios 1866 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 896, l. 74). Užvenčio bažnyčiai šie 12 balsų vargonai sukurti 1802 m. (Užvenčio bažnyčios 1806 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 284).
- ¹¹ VDA bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyrius, inv. Nr. 3344. Eskizų odiniais viršeliais albumas, manoma, priklausė altorių meistriui Jonui Danauskui, nes viename puslapyje nurodyta jo vardas ir pavardė bei 1878 m. data, vidiniame nugarinio viršelio lape įrašyta 1879 m. liepos 24 d. data (*1879 roku 24 lipca*). Šalia datos pateikiama pagal meninį stilių susisteminta piešinių ir graviūrų numeracija, greta atskirai nurodoma dešimties vargonų projektų numeracija Nr. 6, 7, 9, 11, 13, 16, 18, 21, 23 ir 25. Sprendžiant iš skirtingo popieriaus, ant kurio buvo klijuojami autentiški piešiniai ir graviūros, tipo, nuoseklus ir su Danausko rašysena susijusio vienodo numeracijos braižo, galima daryti prielaidą, kad tai buvo jo albumas. Tačiau altorių meistras tikriausiai ne pirmasis jo sudarytojas. Jis tik papildė seną graviūrų ir piešinių rinkinį savais altorių eskizais ir kitais paveikslėliais. Antspaudai pirmuosiuose puslapiuose nurodo vėlesnius rinkinio globotojus: Kauno meno mokyklą (vos įskaitomas antspaudas), Kauno taikomosios dailės institutą, nuo 1953 m. – VDA biblioteką (nuo 1992 m. rinkinys saugomas šios bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriuje).
- Vargonų projektai piešti tušu, vietomis šiek tiek paryškinti melsvu šešėliu, popierius yra su skirtingais vandens ženklais: vienuose lapuose – heraldiniai atvaizdai, kituose – paprastos šviečiančios linijos ir kt. Eskizų autoriai nėra žinomi. Tačiau XVIII a. vargonų prospekto architektūrinė sandara buvo neatskirama nuo instrumento, ją dažniausiai projektuodavo vargonų meistras, todėl tikėtina, kad tai pačių vargonų meistrų arba pagal eskizus jų užsakymu sukurti piešiniai. Aukštą eskizų autorių profesinį lygį rodo itin detalai ir profesionaliai išvestos net ir smulkiausios linijos.
- ¹² Išsamiai apie XVIII a. antros pusės eskizus rašyta: Povilionis 2013: 133–152, Povilionis 2005: 35–44.
- ¹³ Tai nurodoma lenkų menotyrininko Mariano Dorawos studijoje (Dorawa 1998: 127–131), taip pat Palenkės Bielsko bazilikos istorijos informacijoje.
- ¹⁴ Daugų bažnyčios archyvas (DBA): Daugų bažnyčios 1867 m. inventorių, lapai nenumeruoti; Daugų bažnyčios 1907 m. inventorių, lapai nenumeruoti.
- ¹⁵ 1861 m. Varšuvoje leidžiamo periodinio žurnalo „Ruch muzyczny“ dviejuose numeruose publikuotas straipsnis „O organach w Wilnie“ (Galicz 1861). Tai bene pirmasis tekstas, periodinėje spaudoje paminėjęs Vilniaus miesto bažnyčių vargonus. Minimi vargonai, buvę Šv. Jurgio, Šv. Kazimiero, Šv. Dvasios, bernardinų, Šv. Jonų, pranciškonų, augustinų, katedros ir kt. bažnyčiose. Tačiau straipsnyje pateikiamose instrumentų dispozicijose yra ir faktinių klaidų: pavyzdžiui, Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios vargonų dispozicijoje praleisti trys antrojo manualo registrai *Principal 4'*, *Spiel Flöt 4'* ir *Octava 2'*; kitų bažnyčių vargonuose klaidingai pateikiami registų pėdų skaičiai, pavyzdžiui, Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų pirmojo manualo ir pedalų registrai *Quinta* aukščiau vietoj 3' nurodyti kaip 6', praleistas pedalų registras *Kornet 2'*, Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonuose registrai aukščiau dar daugiau klaidų ir pan.
- ¹⁶ DBA: Daugų bažnyčios 1867 m. inventorių, lapai nenumeruoti, 3 l.
- ¹⁷ DBA: Daugų bažnyčios 1888 m. vizitacija, lapai nenumeruoti.
- ¹⁸ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3921, l. 1v.
- ¹⁹ DBA: Daugų bažnyčios 1932 m. inventorių, lapai nenumeruoti, 2 l.
- ²⁰ DBA: Daugų bažnyčios 1932 m. inventorių, lapai nenumeruoti, 2 l.
- ²¹ Ant autentiško prospektinio vamzdžio C tono yra įrašas „C Prynck“ (sutrumpintas registro *Pryncypal* užrašas sulenkinta foma aptinkamas daugelyje Vilniaus meistrų ir jų aplinkos vargonuose, tačiau Prūsijos ar Vokietijos meistrų vargonuose šis registras visada rašomas *Principal*), ant tono Cs – įrašas „Cs Bas“ (nuoroda, kad vamzdis priklauso bosinei daliai, jei balsai išdalyti į bosą ir diskantą). Visi prospektiniai vamzdžiai išliko autentiški, tačiau su dabartiniu instrumentu jie nesusieti ir yra tik puošybos dalis.
- ²² Ant vieno vamzdžio esantis įrašas „C a 2 2/3“ rodo, kad dalis vamzdžių panaudota iš registro *Quinta 2 2/3'*.
- ²³ Plačiau apie Vestfalijos vargonų prospektus žr. Jürgens 1993.
- ²⁴ Apie Ochtersumo bažnyčios vargonus rašoma Vogel ir kt. 1995: 45.
- ²⁵ Vargonų meistras Joachimas Friedrichas Scheelis (Fryderyk Schöllén, Schoellen, Schoelen, Schöller, Schoel, Schöl, Schöell, Szell, 17?–1782; Renkewitz ir kt. 2008: 308, 360) Vilniuje minimas nuo 1752 m. – tais metais Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios naujai statomiems vargonams jis paaukojo didelę sumą – 24 auksinus ir 18 grašių (Paknys 2001: 57). 1764 m. Scheelis prisiekė miesto pilietybę Vilniaus magistratui, dokumente minima, kad meistras atvyko iš Meklenburgo kunigaikštystės Švano miestelio (dab. Schwaan, Vokietija, netoli Rostoko) miestelio: *Sław. Frydrych Szell organayster rodem z Xięstwa Meklemburskiego z miasta Szwan nazwanego <...>* (Urbanavičius 2009: 355).
- ²⁶ Vilniuje gyvenęs meistras Ludwikas Jozefas Klimowiczius buvo vietinės kilmės. Jo veikla minima 1758–1794 m., 1794 m. Klimowiczius prisiekė Rusijos imperatorei (Brensztejn: l. 224).
- ²⁷ *Registra Expansarum Conventus Vilnensis Sanctae Mariae [...]* Anno D[omi]ni 1670, VUB RS, f. 4, b. 3843, l. 191r.
- ²⁸ Šią archyvinę informaciją 2001 m. surinko ir paskelbė lietuvių istorikas Mindaugas Paknys (Paknys 2001), jo informaciją vėliau percitavo lenkų menotyrininkas Marcinas Zgliński (Zgliński 2003).
- Vargonų meistras Marcus Wendtas (taip pat Marek Went) Vilniuje minimas nuo 1669 m. rugpjūčio 15 d., kai jis

įsirašė į Šv. Martyno broliją, iki 1688 m. (Paknys 2001: 58). Istoriografijoje šis meistras nurodomas kaip vargonų meistro Mauritiaus Wendto (Rygos meistras, apie kurį žinoma tai, kad 1618 m. LDK etmonui Kristupui Radvilai Biržuose jis pagal sutartį turėjo padaryti 6 balsų pozityvą ir 3 balsų regalą) sūnus. Tačiau labiau tikėtina Marcusą buvus Mauritiaus vaikaitiu ar giminaičiu, nes 1599 m. Mauritius Wendtas jau turėjo vargonų meistro vardą, taigi tada jis galėjo būti ne jaunesnis kaip 25–30 metų. Vadinasi, jei Marcus Wendtas būtų buvęs jo sūnus, jis turėjo gimi 1600–1625 m., o atvykęs į Vilnių 1669 m. turėjo būti apie 45–70 metų. Tačiau 1682 m. Marcus Wendtas minimas krikštijant jo sūnų, o būdamas Mauritiaus sūnus tuo metu jis būtų turėjęs 58–83 metus. Todėl labiau tikėtina, kad Marcus Wendtas buvo Mauritiaus Wendto vaikaitis, kuriam 1669 m. būtų buvę apie 30 metų.

Beje, panašius metu Vilniuje minimas ir kitas vargonų meistras panašia pavarde. Tai Janas Wendtas (Wenty), kurio buvimas Vilniuje užfiksuotas 1692–1694 m. (Łopaciński 1946: poz. 461). Veikiausiai šis vardas turėtų būti tapatinamas su meistru Johannu Wendtu iš Elbingo (taip pat Elblongas, vok. Elbing, dab. Elbląg, Lenkija), 1712 m. pastačiusiu naujus vargonus Marienburgo Šv. Jurgio bažnyčiai, nes, anot Renkewitzo ir Jancos, Johannes Wendtas 1694 m. kaip vargonų meistras buvo nuvykęs į Vilnių (Renkewitz & Janca 1984: 174).

²⁹ Taip pat apie Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonus rašyta šiuose šaltiniuose: Pietrzyk 1988; Łyjak 2003.

Šaltiniai

- Chronologia erectionis et fundationis conventus et custodiae Vilnensis AD*: Franciscum ordinis minorum de de observantia ex varijs vetustissimis condicibus ac monumentis Patrum Nostrum diligenter collecta conscriptaque per A.R.P. Thomam Digon praedicatorum generalem Patrem provinciae ac achronologum sub officio A.V.P. Stephani Romanowicz custodis ac gvardiani Vilnen: Anno Dni 1668, kopija yra Kultūros paveldo centro archyve (Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas. Vilniaus bernardinų vienuolyno archyvo kronikos, fotokopija, f. 5, a. 9, b. 9, t. 5, p. 268–274).
- Daugų bažnyčios archyvas DBA: Daugų bažnyčios 1867 m. inventorių, lapai nenumeruoti; Daugų bažnyčios 1888 m. vizitacija, lapai nenumeruoti; Daugų bažnyčios 1907 m. inventorių, lapai nenumeruoti; Daugų bažnyčios 1932 m. inventorių, lapai nenumeruoti.
- Daugų bažnyčios 1895 m. vizitacija, LVIA, f. 694, a. 1, b. 3921, l. 1v.
- Pavandenės bažnyčios 1866 m. vizitacija, LVIA, f. 669, a. 3, b. 896, l. 74.
- Ružnė rysunki*, XVIII a. antros pusės albumas su vargonų eskizais, VDA bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyrius, inv. Nr. 3344.
- Užvenčio bažnyčios 1806 m. vizitacija, LVIA, f. 669, a. 2, b. 221, l. 284.
- Užvenčio bažnyčios 1866 m. vizitacija, LVIA, f. 669, a. 3, b. 896, l. 73.
- Vilniaus pranciškonų bažnyčios 1670–1679 m. pajamų ir išlaidų registracijos knyga, *Registra Expansarum Conventus Vilnensis Sanctae Mariae [...] Anno D[omi]ni 1670*, VUBRS, f. 4, b. 3843.
- Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonų remonto darbai: 1818 m. – LVIA, f. 694, a. 1, b. 144, l. 63v.; 1835 m. – VUBRS, f. 4, a. 2517/35853, l. 31; 1843–1844 m. – VUBRS, f. 4, a. 2513/35849; VUBRS, f. 4, a. 2512/35848; 1848 m. – VUBRS, f. 4, a. 2513/35849; VUBRS, f. 4, a. 2512/35848; 1851 m. – VUBRS, f. 4, a. 2504/35840, l. 154, 156v.; 1854 m. – VUBRS, f. 4, a. 2504/35840, l. 99v.

Literatūra

- Brensztejn Michał, Rankraštis, saugomas Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje (Biblioteka Narodowa w Warszawie), BN II 10648, Vol. 2.
- Dacevič Alicija, Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios Stanislavo ir Stefano Krukovskių firmos vargonai ir jų likimas, in: *Pranciškonai Lietuvoje XX a. Šviesa spindi tamsoje, Studia Franciscana Lithuanica / 3*, sud. M. A. Dertlaff OFM Conv., Vilnius: Aidai, 2011, p. 72–94.
- Dorawa Marian, Konserwacja zabytkowych organów kościoła parafialnego pw. Przenajświętszej Trójcy w Tykocinie, in: *Biuletyn Konserwatorski województwa Podlaskiego*, 5, Białystok, 1999.
- Drėma Vladas, *Vilniaus bažnyčios*, Vilnius, 2008.
- Drėma Vladas, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997.
- Galicz Jan, O organach w Wilnie, in: *Ruch muzyczny*, No. 9, Warszawa, 1861, p. 129–132. Taip pat apie Vilniuje XIX a. vid. stovėjusius vargonus Galiczius rašė *Ruch muzyczny*, No. 8, 1861, p. 117–122.
- Gučas Rimantas, *Lietuvos vargonai. Katalogas*, Vilnius: Petro ofsetas, 2009.
- Jürgens Juliane, *Studien zu den Barocken Orgelprospekten Westfalens*, PhD thesis, Universität Münster, 1993.
- Łopaciński Euzebiusz, *Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*, Warszawa: Wydawnictwo Państwowego Instytutu Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków, 1946.
- Łyjak Wiktor, Organy w kościołach franciszkanów konwentualnych. Część druga, in: *Studia Franciscana*, S. B. Tomczak (ed.), Poznań: OO. Franciszkanie, 2003, Vol. 13, p. 375–455.
- Paknys Mindaugas, Vargonų meistrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 52–61.
- Pietrzyk Antoni KS, *Działalność organmistrzowska Stanisława i Stefana Krukowskich (1879–1963)*, Doctoral thesis, Lublin: Instytut muzykologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1988.
- Povilionis Girėnas, *Vėlyvojo baroko vargondirbystės menas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vargonų paveldo centras, 2013.
- Povilionis Girėnas, XVIII a. Vilniaus meistrų vargonų prospektų projektai, in: *Kūrinys, menininkas, erdvė. Vilniaus dailės akademijos darbai: Dailė 39*, sud. Marius Iršėnas, Vilnius: VDA leidykla, 2005, p. 35–44.
- Renkewitz Werner; Janca Jan; Fischer Hermann, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreussen von 1333 bis 1944*, Band II, 1, Berlin: Pape Verlag, 2008.
- Renkewitz Werner; Janca Jan, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreussen von 1333 bis 1944*, Band I, Würzburg: Verlag Weidlich, 1984.
- Rowell Stephen, Christopher, Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys, in: *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje. XIII–XVII a., Studia Franciscana Lithuanica / 1*, sud. D. Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 32–53.
- Urbanavičius Agnius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
- Vaišvilaitė Irena, *Pasivaikščiojimai po krikščioniškąjį Vilnių*, Vilnius: Baltos lankos, 2017.
- Vogel Harald; Ruge Reinhard; Noah Robert; Stromann Martin, *Orgellandschaft Ostfriesland*, Norden: Soltau-Kurier, 1995.

Zgliński Marcin, Budownictwo organowe na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego do około 1850 roku w świetle najnowszych badań, in: *Materiały. Muzyka*, 2003, No. 3, Warszawa, p. 65–98.

Zgliński Marcin, *Nowożytny prospekt organowy i jego twórcy*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2012.

Summary

The flourishing of the baroque organ building in the Lithuanian territory (the areas of the Grand Duchy of Lithuania, GDL) occurred in the 2nd half of the 18th c. and lasted till the beginning of the 19th c. The increased number of new churches and their reconstruction influenced the intensity of new organ building. Firstly the tendencies and features of the organ building were guided and operated by foreign professional masters. More and more often they stayed in Vilnius – the cultural and political centre of the GDL. Because of the increasing permanent orders several masters settled in Vilnius, created their family, established the workshop and acquired the citizenship. Accordingly, in the 2nd part of the 18th c. a circle of organ builders was formed in Vilnius, among them – master Gerhardt Arendt Zelle and his two sons Paul and Michael, master Joachim Friedrich Scheel and his son Johann Friedrich, Nicolaus Jantzson and his son Friedrich Samuel, Ludwik Jozef Klimowicz and others. The organs by the mentioned masters presented the general style, unified by similar features of construction and musical elements. Later on their organ building tendencies have been taken over by the apprentices and local masters. This phenomena developed into a unique and independent Vilnius Late Baroque Organ Building School.

Two baroque grand and small organs built for the Franciscan St. The Virgin Mary Assumption church in Vilnius in the end of the 18th c. may be attributed to this school. After closing the church in 1864 both organs have been moved to different locations. The small organ moved to Vilnius St. Johns' church, then, in the 2nd half of the 20th c., – to the Aula of Vilnius University; the grand organ settled in the church in Daugai small city. Both organs survived in authentic baroque facades. However over the time the new instruments were installed inside the organs and the most part of old pipes were taken out. Some old pipes still remain inside the organ in Daugai church. The approximate date of building of both organs was the end of the 18th c.

Originally the small organ (now in the Aula of Vilnius University) had one manual and 10 stops, no pedals. In the 19th c. and in 1979 the organ was repaired and rebuilt. Thereafter a new instrument with new pipes was installed inside the case, but the position of console stayed in the original location (in the left part of the organ). The baroque organ facade is close to two old organs in Pavandenė village church (organ built in 1802) and Skaruliai village church (beginning of the 19th c.). All three organ facades represent the three-tower structure with dominant central tower and double, partly split and semi-circle squares between the towers. This type was characteristic for the architecture of organs built by some German, Königsberg and Gdańsk organ masters in the 18th century. The authorship of the small organ is unknown. However, without a doubt the organ is attributed to the circle of masters of Vilnius Late Baroque Organ Building School. This statement is based on the obvious resemblance between the survived facade and authentic design sketch of the second half of the 18th century that is kept at the department of the Old and Rare Publications at the library of the Vilnius Art Academy.

The grand organ of the Franciscan church was moved to Daugai small city church in 1863–1867. Approximately the organ was built between 1760 and 1770 by the unknown master. The authentic disposition is unknown too. Yet, according to the records of Franciscan church visitation in 1844 the original instrument possibly consisted of one manual, 12 stops and no pedals. The facade is decorated with refined carvings. It represents the typical organ carving in the 2nd part of the 18th c. and one of the latest examples of rococo ornamentation in Lithuania. The unique architecture of the facade is a combination of three and two tower compositions. The structural shape is quite similar to the organ built in 1734–1737 by Christian Klausung at Ochtersum church in Germany. The organ facade in Daugai church, as well as the pyramid shape organ facades in Vilnius St Catherine and Vilnius St Theresa churches, has no analogues in the territories of former GDL and neighbor countries. The organ in St Catherine church is attributed to the masters Joachim Friedrich Scheel and Ludwik Jozef Klimowicz. The visual resemblance of the listed three organ facades helps to raise a hypothesis that masters Scheel and Klimowicz probably were the authors of the organ in Daugai church (formerly – the grand organ in Vilnius Franciscan church).